

Virgil Nemoianu: o lectie de abordare critica interdisciplinara

Abstract

Mulți dintre cei care au redactat articole despre opera criticului româno-american în volumul omagial "Virgil Nemoianu - 70" încearcă să evidențiază una sau mai multe dimensiuni ale contribuțiilor sale interdisciplinare: ideologia liberal-conservatoare, relația între religios și estetic sau apropierea sa față de "teoria secundarului". Este evident că intenția dominantă a majorității intervențiilor constă în a le prezenta intelectualilor noștri un model cultural capabil să observe legătura dintre societate și literatură. Demersurile sale teoretice se dovedesc indispensabile, în special concepția sa despre romanticismul "Biedermeier".

Cuvinte-cheie: Virgil Nemoianu, ideologie liberal conservatoare, model cultural, perspectivă interdisciplinară, teorie secundară, romanticism, Biedermeier.

"Virgil Nemoianu: an Example of an Interdisciplinary Critic Approach". Many of the writers that pay tribute to the Romanian-American literary critic Virgil Nemoianu in the volume "Virgil Nemoianu 70" try to elaborate on one or more of the central elements that characterise his interdisciplinary approach: his liberal-conservative ideology, the connection between the fields of the religious and the esthetic, or his preference for "the secundary". It becomes obvious that the underlined intention of most of the articles from this book is to present a cultural model to the romanian intellectuals, one that is capable of seeing and portraying the relationship between two different, but at the same time intertwined dimensions of reality: society and literature. His theoretical undertaking has made is so that his studies are indispensable for those interested in analysing the evolution of the romantic current seeing as they can not avoid the concept of "Biedermeier Romanticism".

Keywords: Virgil Nemoianu, liberal-conservative ideology, cultural model, interdisciplinary approach, a theory of the secundary, Biedermeier Romanticism..

Volumul *Virgil Nemoianu 70¹* este un omagiu dedicat muncii eseistului și criticului literar care a pus bazele teoriei despre romanticismul Biedermeier în țările Europei estice. Cuprinde un interviu realizat de Iulian Boldea, un eseu de-al lui Virgil Nemoianu despre „contextele lui Kafka”, câteva fragmente dintr-un memorial de călătorie în „vacanțe americane” ce au avut loc în 1982 și 1985, dar și evocări și interpretări ale operei profesorului universitar din Statele Unite ale Americii. La acestea se adaugă o notă biobibliografică și o bibliografie critică

românească (1990-2010).

Lucrarea este foarte utilă celor care vor să se familiarizeze cu ceea ce a însemnat omul Virgil Nemoianu, dar și cu principalele concepte din operele sale cele mai importante: Îmblânzirea romanticismului, Calmul valorilor, O teorie a secundarului, Simptome, Micro-armonia, The Dialectic of Literature and Religion, Postmodernism and cultural Identities. Conflicts and Coexistence, Jocurile divinității etc. Ea înfățisează concentrat, în idei cât mai sintetizatoare, identitatea culturală a teoreticianului. Frapează intenția ce se as-

* Universitatea din București - University of Bucharest.

¹ *Virgil Nemoianu -70*, coordonator Iulian Boldea, Pitești, Paralela 45, 2010, 223 p.

cunde în spatele acestui demers, și anume oferirea unui model demn de urmat și ilustrarea unei rețete de împlinire nu numai profesională, culturală, ci și spirituală. După cum observă Augustin Ioan în articolul „Domnul Nemoianu”, cuprins în secțiunea „Interpretări” a volumului omagial, de admirat este nu numai „portretul intelectual”, ci și profilul său politic, el fiind „un model demn de urmat de intelectual public” (p. 147). Mesajul din subsidiar ar fi aşadar: „coerența ideologică, care este, în sine, un deziderat, trebuie dublată de o practică-publică, dar și intim-ființială a convingerilor noastre” (p. 147), așa cum se întâmplă în cazul lui Virgil Nemoianu. Tocmai de aceea articolele critice au o structură hibridă, nefiind comentarii stricte la studiile sale sau simple biografii seci. Ele interpretează dețalii semnificative din viața sa, care au condus la alcătuirea unui discurs teoretic structurat pe principiile unui liberalism conservator și pe valorile umaniste, după cum sesizează Vladimir Tismăneanu, Mircea Anghelescu sau Codrin Liviu Cuțitaru.

Articolele sunt așezate într-o ordine anume tocmai pentru a ușura înțelegerea nu a operelor în sine, ci a metodelor și a etapelor prin care s-a ajuns la un produs final

în cazul lui Nemoianu și a conceptelor recurente în studiile sale, observându-se „consecvența gândirii critice”. Majoritatea autorilor care semnează articole în secțiunile „Evocări” și „Interpretări” încearcă să ofere de fapt o imagine a gândirii lui Virgil Nemoianu, la baza căreia stă asumarea unui anumit model societal impus de experiența istorică a scriitorului și de o ideologie îmbrățișată cu simțul responsabilității, acesta fiind mesajul de ansamblu al cărții. Interviul ce deschide cartea și însemnările de călătorie aduce în discuție tocmai acest lucru, întrucât sunt așezate în prim-plan teme precum relația profesorului de la Catholic University of America cu spațiul românesc, respectiv cu cel al țării-gazdă, modelele preferate, dar și conceptul de „exil românesc”. În același timp, Virgil Nemoianu este cel care oferă o perspectivă cronologică cititorului, vorbind despre stadiul criticii literare la începutul carierei sale, spre sfârșitul anilor '50, când, susține el, figurile dominate erau Vitner, Novicov, Savin Bratu și când se vorbea o „limbă de lemn” (p. 13). Eseistul menționează ruperea generației din această perioadă de tradiția lui Maiorescu, Ibrăileanu, G. Călinescu etc. chiar la începutul interviului, tradiție pe care el o continuă pentru că, așa cum sesizează și Vladimir Tismăneanu, „este un maiorescian convins”, care „apără tradiția în numele unui conservatorism luminat” (p.84). Si Mircea Anghelescu, în articolul „Grădina filosofică”, ne reamintește că Virgil Nemoianu s-a format în cadrul unei „grupări de intelectuali conservatori («cam în sensul dat în America acestei grupări»), cei din jurul lui Blaga și din gruparea *Cercului Literar*” (p. 82). Așa se explică preferința sa pentru „un anumit gen de tradiționalism echilibrat și elitist”, un soi de „conservatorism progresist” (p. 82). Dintr-un anumit punct de vedere, aș fi preferat și un studiu mai amplu rezervat acestei perspective cronologice, atât sincrone, cât și diacrone, care să îl plaseze pe Virgil Nemoianu într-un context mondial și mai bine dezvoltat. Bineînțeles, există numeroase trimiteri la formăția sa. Vladimir Tismăneanu, ca și mulți alții de altfel, notează „maieștrii din care se inspiră” (p. 84): Goethe, Hume, Montesquieu, Adam

Smith etc., dar ar fi fost frumos ca acestea să fie îmbinate într-un singur eseu complex care să vorbească puțin mai mult despre modelele sale, respectiv diferențele și asemănările față de o critică contemporană lui, în România și în America.

Studiul asupra „contextelor” lui Kafka este relevant, fiindcă ne oferă un exemplu în ceea ce privește modalitatea de abordare critică a lui Nemoianu (de cele mai multe ori interdisciplinară), iar notele de călătorie vor fi completate de studiile critice asupra altor lucrări de-ale acestuia cu tentă memorialistică, ca, spre exemplu, cel al Smarandei Vultur referitor la *Arhipelag interior*. De altfel, cele mai interesante pasaje din aceste adnotări ale unui „homo viator”, menite de fapt să facă parte dintr-o lucrare mai amplă („Buimac pe cinci continente”), sunt cele referitoare la maturizarea sa în perioada cuprinsă între 1971 și 1977 „prin suferință, challenge” (este vorba despre factorul comunitar nătărabil, care-l determină, în 1977, să părăsească țara) și la lecturile preferate. În rest, sunt menționate doar detalii de zi cu zi care nu prezintă un interes deosebit. În schimb, vom regăsi în intervenția Smarandei Vultur observații asupra unui fenomen mai mult decât interesant din *Arhipelag interior*: de la un punct încolo, „memoriile devin un capitol de istorie literară” (p. 107), iar în evocațiile sale Nemoianu se folosește de „grile” precum „categoriile modelatoare ale idilei, ale bucolicului sau ale epocii Biedermeier” (p. 104). În observațiile sale, el se dovedește a fi în principal un antropolog, atent „la diferența socială sau culturală” și capabil să vadă „lucrurile în dinamica lor, să sesizeze comportamentele emblematic pentru o epocă” (p. 102). Articolul e mai mult decât revelator asupra *omului* Virgil Nemoianu, care, în viață cotidiană, nu se deosebește de critic, cu un rationament care urmărește aceeași schematizare și așezare în planuri dihotomice a realităților observate. Bunăoară, vom sesiza acest lucru și în una dintre notele sale asupra unei călătorii în America (5 august 1982), când acesta face o lungă digresiune asupra modului de organizare „familial” al găștelor în contrast cu

gramă citirea articolelor și vor oferi unele răspunsuri la întrebările ridicate aici, ca, spre exemplu, imposibilitatea de a se decide concret în privința „exilului românesc” din America („Cineva care e de origine etnică română, dar scrie în limba țării în care s-a stabilit mai aparține oare țării de origine?”, p. 17-18). Virgil Nemoianu aduce în discuție delicatețea „problemei”, căci, susține el, „originea etnică nu prea influențează tematica aleasă (sau nu întotdeauna). Ajung la niște încurcături și hătișuri dilematice din care nu știu cum să ies” (p. 18). Bine observă Codrin Liviu Cuțitaru, în materialul intitulat sugestiv „Portret al profesorului în tineret(a) (americană)”, că, în cazul lui Nemoianu, a avut loc un proces de „dezrădăcinare culturală” ca urmare a faptului că Europa este un teritoriu al comunităților, care anexează individul „în interiorul unei identități mai complexe, care se vrea, de regulă, a «castei» sau a «elementului național»”, pe când în America se pune accentul pe „emanciparea persoanei” (p. 140). Codrin Liviu Cuțitaru evocă în acest sens momente ale nepunctinței readaptării la mediul din România a Tânărului universitar reîntors de la bursa doctorală din California. Devine clar că America era singura variantă posibilă care să se potrivească stilului său de a scrie. Dar în același timp am ajuns la concluzia că în cazul lui Nemoianu „originea” a influențat într-o oarecare măsură „tematica aleasă”, pentru că, aşa cum observă și Monica Spiridon în articolul „Critica rațiunii pluraliste”, „universul bănățean din preajma Caransebeșului i-a oferit constant deopotrivă un Obiect și un Model de reflexie” (p.92). De altfel, mi se pare just că cei mai mulți dintre critici atrag atenția asupra unui detaliu atât de semnificativ.

Mare parte din articolele critice respectă o schemă asemănătoare. Prioritatea o are fie comentarea ideilor principale dintr-o anumită operă, fie relatarea unui episod în care Nemoianu a influențat pozitiv autorul articoului (ca în cazul Mirelei Roznoveanu). Cățiva dezvoltă idei pe marginea unuia dintre elementele unei triade definitorii pentru portretul lui cultural: ideologia liberal-con-

estetic (căci, aşa cum sesizează și Mirela Roznoveanu, dar și Cristian Bădiliță, Nemoianu „reconectează esteticul la fundamentele primordiale ale divinului”, p. 69) și o anumită preferință a lui Nemoianu pentru analiza „secundarului”. Aproape toți discută formarea multiculturală a teoreticianului și eseistului româno-american. Singurul a cărui intenție e vizibil diferită e articolul lui Dorin Ștefănescu, „Retragerea ca înaintare. Cazul lui Heliade”, care oferă un contra-exemplu, neabordat de Nemoianu în cartea „Îmbârlâzirea romanticismului”, pentru teza sa privitoare la inexistența unui High Romanticism în Europa de Vest. Pe lângă introducerea obligatorie în conceptele cu care operează Nemoianu, Dorin Ștefănescu aduce practic o completare mai mult decât necesară, întrucât el demonstrează pas cu pas, mulându-se pe cele patru tipuri de „retrageri” specifice romanticismului Biedermeir, că Heliade-Rădulescu nu e „nici pe departe un creator racordat la spiritul Biedermeier dominant în epocă”, dar nici „exponentul unui H[igh] R[omanticism] pur” (p. 155), ci mai degrabă a unuia care se vrea nuanțat. E de remarcat concizia și puterea de sintetizare la majoritatea autorilor, dar și faptul că mulți autori preferă aceeași abordare, care de multe ori face ca analiza să se realizeze dintr-un plan superior. De altfel, multe dintre aceste studii asupra operelor lui Nemoianu mi se par detașate, urmărind anumite ţinte prestabilite, ca și cum autorul se uită asupra unei opere sau alta ca asupra unei hărți istorice sau geografico-morfologice și urmărește cu degetul evoluția în spațiu (într-o singură operă) sau în timp (pe mai multe opere) a unui concept sau altul. Mi-ar fi plăcut mai mult ca unele să disece anumite idei mai în detaliu.

Cel mai complex și aproape complet studiu din secțiunea „Interpretări” mi se pare cel final, al lui Luigi Bambulea, care descrie „programul intelectual” al lui Nemoianu. Mai exact, el oferă o schemă aproape matematică a felului în care Nemoianu și-a conceput scrierile, urmărind pe verticală utilizarea unor „concepte fondatoare” precum „modelul” sau o „dialectică” specială. Pe baza acestora, susține Bambulea, se întemeiază bine-cunoscutele concepte ale mo-

delului idilic, Romanticismului Biedermeier, secundarului și canonului. De fapt, articolul reia toate informațiile relevante pe care le regăsim în studiile precedente și încheie astfel maratonul critic. Extrem de concentrat, oferă un model de „citire” al operei lui Nemoianu, urmărind în textele acestuia din urmă metoda și instrumentele folosite. Astfel se observă ceea ce e mai important, anume Nemoianu trasează observații de ansamblu, principii caracteristice unei epoci definite socio-psihologic și are în vedere în primul rând descoperirea unui „model uman paradigmatic”. Concluzia ar fi că, de cele mai multe ori, acesta urmărește relația „dintr două câmpuri distincte ale realității: societatea și arta, dar interconectate prin cele mai profunde mișcări ale dinamicii umane: visurile și visele comunităților” (p. 164). Nu e vorba doar de un model de citire, ci de o destrukturare a operelor în părțile esențiale. Re-asamblarea o putem face fiecare, urmărind instrucțiunile oferite de Bambulea (bineînțeles, în limitele propriei noastre „puteri”).

După citirea articolului său, am revenit asupra studiului referitor la „complexele lui Kafka”, unde am sesizat acum exact această încercare de a încadra într-un context mai larg opera lui Kafka, cea a scrierilor distopice, categorie pe care încearcă să o definească prin referire în primul rând la istorie, politică și religie. Apariția distopiei ține clar de anumite realități sociale. Perspectiva să însă este una holistă și, lucru destul de greu de realizat, Nemoianu reușește să țină acel echilibru între diferențele aspecte luate în vedere, astfel încât nu numai să ducă argumentația până la capăt, dar să și încheie rotund, dând impresia în același timp că articolul nu era despre Kafka, ci despre o categorie mai largă de scriitori, cei care nu se pot referi „decât la mediul socio-istoric contemporan” (p. 28) lor, ce trebuie să fie de un anumit tip, evident oarecum asemănător pentru toți acești scriitori. Capacitatea de sinteză și de esențializare nu sunt sesizabile dacă nu urmărim pe verticală o schemă tipică pentru toate analizele sale critice. Altfel, putem considera divergării anumite explicații, care, de fapt, reflectă o relație implicită societate-literatură.